

Ali İhsan Çevik Erdoğan oğlu

QASIM TINISTANOVUN “CANIL MIRZA” POEMASINDA QƏHRƏMANLIQ MOTİVİ

Giriş. “Canil Mirza” baş qəhrəmanı qadın olan qırğız dastanıdır. Qırğız Milli Elmlər Akademiyasının Manastanuu mərkəzinin əl yazmaları institutunda bu dastanın Toqolok Moldo, Abdulkalık Çorobayev, İbrayim Abdırəhmanov və Moldobasan Müsülmankulova aid dörd nüsxəsi qorunub saxlanılmaqdadır. Bu dörd nüsxə mövzu etibarilə eyni olsa da bəzi xüsusiyyətlərinə görə bir-birindən fərqlənir. Müsülmankulovun variantı digərlərinə nisbətən dastanın orijinallığını qorumağı bacarmışdır. Abdırəhmanov, Toqolok Moldonun variantından faydalanmış, xalqdan topladığı hekayələri də öz əsəri ilə birləşdirmişdir. Toqolok Moldonun variantında dastan Canılın məhbəsluqdan qaçmasıyla bitdiyi halda İ. Abdırəhmanovda isə Canılın qurtuluşundan sonrakı həyatı da təsvir edilmişdir. A.Çorobayev variantında Canılın Kalmaklarla savaşı və onları öldürməsi daha geniş bir şəkildə verilmişdir. Canil Mirza dastanının qırğızların Kalmakların hakimiyyəti altında qaldığı XVII-XVIII əsrlərə aid olduğu düşünülməkdədir. Baş qəhrəman Noyqutlar boyundan olan Canılın düşmənlərə qarşı mücadiləsini ifadə edən dastan sonrakı əsrlərdə daha da inkişaf edərək bugünlərə qədər gəlib çatmışdır. Bəzi qaynaqlara görə Canil XVI, bəzilərinə görə isə XVII əsrdə yaşamış tarixi bir qəhrəmandır. Qırğız şifahi xalq ədəbiyyatının bu nümunəsini alan Qasım Tinistanov 1924-cü ildə “Canil Mirza” adlı poemasını Moskvada Sovet İttifaqının mətbuat mərkəzində “Qasım şeirlərinin toplusu” adlı kitabında bir araya gətirərək nəşr etdirmişdir. Şair orijinal dastandakı qəhrəmanlıq, igidlik, şücaət, vətən sevgisi, milli duyğular kimi mühim motifləri qorumaqla bərabər qızın Tülküyə qarşı sevgisini, həsrətini, peşmanlığını traqedik bir şəkildə dilə gətirmişdir.

1. “Canil Mirza” dastanının məzmunu

Qədim zamanlarda Sarseyid adlı bir bəyin Tülkü ilə Üçükö adlı iki zalım oğlu vardı. Bir gün Sarseyid, Sarbaqış tayfasına hücum edərək əsir aldığı bir qız və qənimətlərlə bərabər evinə dönər. Tülkü bu qıza aşıq olur və onunla evlənir. Tınay adlı bir oğlu dünyaya gəlir. Bir müddət sonra gəlin-qaynana arasında mübahisə baş verir və anası oğlu Tülküyə bu qadından ayrılıb Noyqut boyundan olan Canil ilə evlənməyə məcbur edir. Yoxsa südünü halal etməyəcəyini bildirir. Tülkü anasının məsləhətini dinləyərək arvadını evdən qovur. Qardaşı Üçükö və dostları ilə bərabər Noyqut obasına Canil evdə yoxkən hücum edib at və heyvan sürülərini ələ keçirir. Canil evə döndüyündə obasının yağmalandığını görür. Dərhal Karadolu adlı məşhur atına minərək düşmənin arxasınca qaçır və Tülkünün geridə gözetçi olaraq qoyduğu adamlarından Atakozu, Çabak, Ülbürçök, Burquyu öldürür. Tülkünün, Akkoçkorun və Üçükönün gecələdiyi yerə gələrək ox ilə Tülkü və Üçüköyü də öldürür. Akkoçkor qaçıb canını qurtarır. Bu arada Canılın şan-şöhrətini eşidən Kalmuk xanı Erdene xan Canıla xəbər göndərərək onunla evlənmək istədiyini bildirir və əgər təklifini qəbul etməsə xalqını, elini, obasını yer üzündən yox edəcəyini vurğulayır. Canil çarəsiz bir şəkildə təklifi qəbul etmək məcburiyyətində qalır və xanın önünə atasına mal mülk verməyini, qırx gün qırx gecə toy etməyini şərt olaraq qoyur. Erdene xan, Canılın şərtlərini qəbul edir və toy hazırlıqlarına başlanılır. Bu sırada Akkoçkor Canıldan qisas almaq üçün əsgər toplayır və Çınasil adlı cəsusunu Canılın toyuna göndərir. Toy çadırına gedən Çınasil ziyafətə qatılır, oyunlar oynayır. Adətə görə gecə oynanan oyunda hər kəs bir mahnı oxuyur və bir-birlərinə çomaqla vururlar. Çınasil də fürsətdən istifadə Canıla çomaqla vurur və Canılın əlindəki üzüyü alır. Erdene xan qəzəblənərək Çınasilı öldürəcəyini bildirir. Canil bunun sadəcə adətdən gələn bir oyun olduğunu söyləyib onu sakitləşdirir və çadırdan çıxanda Çınasilı tutaraq kim tərəfindən göndərildiyini söyləməsə onu öldürəcəyini bildirir. Çınasil da Akkoçkorun adamı olduğunu, intiqam alacaqlarını və bu səbəblə də əsgər topladıqlarını etiraf edir. Sonda Canıla Kalmuklara ərə getməməsini, öz millətindən biriylə evlənməsini, öldürdüyü altı bəy üçün də Akkoçkordan üzr istəməsini söyləyir. Əgər bu şərtləri yerinə gətirsə Akkoçkor onu bağışlayar. Canil, “Madəm ki məsələ belədir o zaman tez gəlib məni Kalmukların əlindən qurtarın. Bu üzüyümü də Akkoçkora ver, amma bir şərtim var. Mən kimsəylə evlənməyəcəm, ömrümün sonunadək sərbəst yaşayacam. Boylarımız isə birləşsin, bir-birinə qarışib sülh içində yaşasınlar.” deyib Çınasilı göndərir. Çınasil Akkoçkora xəbərləri çatdırır. Akkoçkor Kalmuklara hücum edərək düşmənləri öldürür. Canil da savaşa iştirak edir və yaralanır. Onu Kalmatayın evinə gətirib işkəncə verirlər. Canil bir iltutsaq saxlanılır və bir gün xalqa gün verib işıq verməyən bir aslanın yanına atılır. Canil əlindəki iplərlə aslanı tutub yerə yıxır. Onun qəhrəmanlığına heyran olan xalq, Canılın öz boylarından birisiylə evlənməsi labüdlüğünü vurğulayır. Ər namizədi olaraq Kalmatayın qardaşı Tölökü seçərlər, amma Kalmatay daha böyük olduğunu söyləyərək Canılla özünün evlənməyini bildirir. Canil onunla evlənmək üçün iki şərt irəli sürür: Kalmatay onunla yaxşı rəftar etməli və yay çəkib ox atdığını, qəhrəmanlığını kimsəyə deməməlidir. Kalmatay bu şərtləri qəbul edir və evlənilər, Canılın bir oğlu dünyaya gəlir. Üç il sonra Kalmatay onun ilk şərtini unudaraq qadını döyür, söyür və zülm verir. Zamanla ikinci şərti də pozaraq ondan xalqın qarşısında hünərini, qəhrəmanlığını göstərməyini istəyir. Canil ilk başda bunu qəbul etmir amma Kalmatayın etdiyi işgəncələr nəticəsində zorla savaşa libasını geyinib, oxunu, yayını alıb Karadolu atına minir. Xalq arasından biri papağını göyə atar və yerə düşənə qədər Canil onu oxuyla yüz dəfə vurur. Sonra “Verdiyiniz sözü təəssüf ki tuta bilmədiniz.” deyərək atını çapıb sürətlə oradan uzaqlaşır. Arxasınca Ak Atan gəlir və Canil onu oxu ilə öldürür. Onun öldüyü yer hal-hazırda Ak Atan meşəsi adlanır. Son-

ra Kocoqul gəlir və onu da öldürür. Orası da bugün Kocoqul Sayı deyə bilinməkdədir. Canıl Kocoquldan sonra gələn Maseyili də öldürür. Onun öldüyü yer Maseyil adını almışdır. Canıl bundan sonra Kalmatayın gəlməsini gözləyir. Doqquz gün sonra Kalmatay oğluyla bərabər gəlir. İlk öncə üzr istəsə də Canıl bağışlamır. Kalmatay əsəbləşir və əsgərlərinə Canılı tutmalarını əmr edir. Canıl onları da öldürür. Hətta Kalmataydan olma oğlunu belə öldürmək istəsə də atdığı ox oğluna dəymir. Canıl oğlunu da yanına alaraq oradan uzaqlaşır. Yolda bir karvanla qarşılaşır. Karvanbaşı Çınasıl Akkoçkorun altmış dəvəsini almış karvan işiylə məşğul olmağa başlamışdır. Canıl Çınasılın karvanına qoşulur və yurduna dönür. Döndüyündə çox acınacaqlı bir mənzərə ilə qarşılaşır. Kalmuklar obanı yağmalayıb talan etmiş və hər şeyi alıb götürmüşdülər. Qənimət olaraq aldıkları arasında bacısı Ebireşim də vardır. Canılın doğma əmisi onu tanımaz. Canıl özünü tanıtdığı zaman oğlunun varlığından bəhs etmir və uşağı gizlicə samanlığa qoyur. Övladı olmayan əmisi öküzünün yanına samanlığa getdiyində uşağı görür və bunun Tanrı tərəfindən göndərilmiş bir nemət, möcüzə, lütf olduğuna inanır. Adını Qayıbberdi qoyur. Canıl da Kalmuklardan intiqam almaq üçün hazırlanıb yola çıxır, əsgərləriylə onlara hücum edir və bacısını xilas edərək yurduna dönür. Ancaq Akkoçkor bu hücumun intiqamını almaq üçün güvəndiyi Şırdakbəyi Canılın üstünə göndərir. Şırdakbəy günahın Akkoçkorda olduğunu düşündüyündən dolayı savaşa getmək istəmir və zorla çox sevdiyi Bozcorqo adlı atı əlindən alınır. Şırdakbəy atıyla vədalaşarkən ilk fürsətdə onun arxasınca geri gəlməsini qulağına fısıldayır. Akkoçkor bütün əsgərlərini alıb Canılın yurduna gəlir. Canıl ilə Akkoçkor at üstündə savaşırlar. Canıl Akkoçkoru öldürür və onun mindiyi Şırdakbəyin Bozcorqo adlı atını qənimət olaraq alır. Akkoçkorun qardaşı Kankı oradan qaçmağa çalışsa da Canıl arxasından yetişib onu da öldürür. Canılın qələbəsi ilə Noyqut boyunun təkrar xoşbəxt günləri başlayır. Bu arada məşhur Bozcorqo atını almaq üçün ətrafdan bir çox bəy qızıl, gümüş təklif etsə də Canıl onu kimsəyə satmır. Bir gün Bozcorqo əsl sahibi Şırdakbəyin “ilk fürsətdə arxamca gəl” sözlərini xatırlayır və oradan uzaqlaşaraq Şırdakbəyin yanına gəlir. Son altı ayda ağır xəstəliyə düşərək olan Şırdakbəy çölə çıxıb ağlayaraq atını qarşılayır. Ertəsi gün Koylubay gəlir. Şırdakbəy atına yaxşı baxıldığı və kimsəyə verilmədiyini üçün minnətdarlıq edərək ona doqsan doqquz sunqur, doqquz qoyun, doqquz at hədiyyə verir. Bir müddət sonra Şırdakbəyin həyat yoldaşı atı da alıb qulluqçular ilə birlikdə Şıqay xanın yanına qaçır. Bunu eşidən Şırdakbəy daha da ağır xəstəliyə tutulur. Adamlarını onların arxasınca göndərir amma Şıqay xan hədiyyə almadan onları geri verməyəcəyini bildirir. Bundan xəbər tutan Canıl Şırdakbəyin Bozcorqosunu geri almaq üçün Şıqay xanın yanına gedir, onu təkə tək vuruşmağa dəvət edir. Şıqay onun qəhrəman bir qız olduğunu və bu səbəblə də döyüşmək istəmədiyini söyləyir. Canıl qənimətləri və atı alaraq sahibinə geri verdikdən sonra evinə dönür. Şırdakbəylə ömrünün sonuna qədər dost olurlar. Dastanın sonunda bir də heç vaxt evlənməyən Canıl qəhrəman, igid, xalqını qoruyan, düşmənlərə, yadellilərə qarşı mücadilə edən, savaşan bir qadın olaraq bu dünyadan köçür.

2. Qasım Tıstanovun “Canıl Mırza” poemasının əsas mövzusu və qəhrəmanlıq motivi

Qasım Tıstanovun “Cıynaq”ndakı (Divan) ən uzun əsəri “Canıl Mırza” adlı poemasıdır (Tıstanov, 1991: 56-72). Yazıçı qırğız dastanı “Canıl Mırza”nın əsas fikir və ideologiyasını alaraq eyniadlı poema qələmə almışdır. Mövzu və qəhrəmanların xüsusiyyətləri etibarilə dastanla poema bir-birinə bənzəməkdədir. Lakin Tıstanov bu dastana biraz əlavələr edərək qəhrəmanlıq, igidlik, hünər, azadlıq, müstəqillik, yadelli işğalına qarşı xalqın birlik olması, mübarizəsinə paralel olaraq Canılın Tülküyə aşiq olması, sevgisi, həsrət, peşmanlıq kimi duyğulara da poemasında yer vermişdir. Bu mənzumə əlində qopuz çalan aşığın həzin bir səslə, həsrətlə keçmişini yad etməsi, kədərini dilə gətirməsi ilə başlayır:

Болуптур бир сонун күн бизден мурун,
Олмуşду биздә әvvәлки заманда гөзәл бир гүн,
Доғрудан да бәлкә дә ән гөзәл гүн иди о гүн.
Күү тартып, күңгүрөнүп айтса кары,
Нәғмә охуярақ мигилданınca қоса,
Эрксизден ууландырат әр жүрөгүн.
İstәмәдән дә olsa тохунур үрәyinә игидин.
Комуздуң үч кулагын толгоп салып,
Қорузун үч қулағын көкләуәрәк,
Тозоктун уулуу, зардуу күүсүн чалып.
Әзәбин асы вә қәмли нәғмәсини чалар.
Үн менен бий аралаш солкулдаса,
Сәс инилти илә қарышқ динқирдәдиқса,
Энтигип, өткөн күнүн әсине алып.
Тәңнәфәс олуп кәчмиши хатирлайар.
Беш бармақ, жыгач тырмап аламы урса,
Беş бармақ, тахтанı ard-arda vurunca,
Жаш бийлеп, ак сакалдан жерге тамса,
Үәş süzülüb ағ саққалдан уерә ахınca,
Жаш жүрөк аны көргөн ууланбайбы,

Bunu görən gənc könülə təsir etməzmi,
He курдуу эзилгисиз таш болсо да.
Hər nə qədər daş kimi əzilməz olsa da.

Altı yüz misradan ibarət olan bu poemanın məzmunu belədir: Ucqar dağlarda yalnız yaşayan Noyqut boyunun lideri Canıl Mırza oğlan kimi böyüyən, at çapan, gürəşən və evlənməyi heç vaxt düşünməyən gənc bir qızıdır. İgidliyindən və cəsarətindən dolayı ona “Mırza” ləqəbi verilmişdir. “Mırza” sözünün mənası da bəy deməkdir. Tezliklə Canıl Mırzanın şan-şöhrəti Sarıbaqış boyunun bəyi Tülküyə qədər gedib çatmışdır. Tülkü Canıl Mırzayı almaq məqsədilə keçmiş adət-ənənəyə uyğun bir şəkildə üç dostu ilə birgə Kakşaala gələrək Noyqutların atlarını ələ keçirir. Canıl ovdəykən at sürülərinin qaçırıldığını eşitdiyində qəzəblənərək düşmənlərinin arxasınca düşür. Tülkü və üç dostu gecə yarısı dincəlmək üçün yolda ocaq qalayıb ətrafında oturlar. Canıl düşmənin yanına çatdığında Tülkünü görür-görməz ona aşiq olur. Ancaq Tülkünün Canılın iti Kertayqana qarşı pis rəftarı onu özündən çıxarır və aşiq olmasına baxmayaraq gözü dönən Canıl dördünü də oxla öldürür, sonra da peşman olub öldürdüyü Tülkünün yanına gələrək öləndə qədər sevgisinə sadıq qalacağına dair söz verir.

Əsərdəki məhəbbət, eşq haqqındakı aşağıdakı misralar baş qəhrəmanın duyğularını, sevgisini, iztirabını, həsrətini açıq bir şəkildə ifadə edir:

Mahabat-tozok otu balbıdagan,
Eşq cəhənnəm atəşidir, alovlanan,
Kim kızıp ilebine albırbagan.
Kimsə varmı tutulub da qovrulmayan.
Mahabat-kırdan kaçkan kızıl tülkü,
Eşq çəməndə qaçan kızıl tülküdür,
Bürküttü taşka sogup aldırbagan.
Qartalı daşa vurub uduzmayan.
Mahabat-turagı cok sokkon şamal,
Eşq məkansız dəli yeldir,
Moynuna türgön çalma saldırbagan.
Boynuna incə ip bağlatmayan.

Aradan uzun bir zaman keçir. Bu arada qazax-qırğız bəyləri bir araya toplanaraq Tülkünü və üç igidi öldürən Canıldan intiqam almaq qərarına gəlirlər. Beləliklə Canılı Karabağış bəyi olan Kalmatayın evinə aparırlar. Kalmatay varlı və yaşlı bir bəydir. Canılı ölənlərin ailəsinə vermək istəsə də xalq tərəfindən qəbul edilməz. Onu Çuludakı sahədə aslanın yanına atarlar. Canıl şücaətini göstərərək aslanı öldürdükdən sonra xalq bu qəhrəman qıza hörmət etməyə başlayır. Hər kəs onu Kalmatayın qardaşı Tölekə ilə evlənməyə uyğun görürlər. Lakin Kalmatay Canılla özü evlənmək istəyir. Kənz vəziyyətinə düşən Canıl etiraz edə bilmir və qismətinə boyun əyməkdən başqa çarəsi qalmır. Əziyyət görməməsi şərtiylə təklifi qəbul edərək Kalmatayın ikinci xanımı olur. Bir gün köç zamanı əylənən gənclər ondan qəhrəmanlıq hünərlərini göstərməsini istəyirlər. Canıl qəbul etmədiyində gənclər Kalmataya şikayət edirlər. Kalmatay Canılı döyüb zorla qəbul etdirir. Canıl döyüş geyimlərini geyinib ox və yayını da yanına alaraq Karadoru adlı atına minir. Ox ataraq, at çaparaq hünərlərini sərgiləməyə başlayır və gənclik illərini xatırlayır. Sonra qohum-qonşuları ilə vidalaşaraq vətəninə doğru yola düşür. Arxasınca gələn Kalmatayı və bütün adamlarını öldürür. Canıl məmləkətinə gəldiyində heç kimi obasında tapa bilmir. Vıran olmuş, dağıdılmış torpaqları görəncə xalqın Çinlilər tərəfindən əsir düşdüyünü və yurdunun talan edildiyini anlayır. Özünü yetim bir uşaq kimi hiss edən baş qəhrəman çarəsizcəsinə yollara düşür və bir zamanlar dörd igidin də canını aldığı yerdən keçərkən dərin acılara boğularaq onların məzarı başında özünü öldürür. Poema məmləkətə gəldiyində xalqın Çinlilər tərəfindən əsir düşdüyünü öyrənən Canılın həsrətinin, kədərinin, çarəsizliyinin təənnümü ilə bitir.

Orijinal dastan nikbin sonluqla bitdiyi halda poema isə bədbin sonluqla, yəni ölümlə bitir. Dastanda Canıl Mırzanın xalqını, obasını yadelli işğalından, zülmündən qurtarması, hüzurə qovuşdurması, xoşbəxt sonluq verilmişdir. Qasım Tınıstanovun mətnində isə Canılın çarəsizliyi, torpaqlarının, obasının Çinlilər tərəfindən işğalı, xalqına çəkdirilən zülm və bu acılar qarşısında baş qəhrəmanın sevdiyi insanın məzarı başındakı intiharı verilmişdir. Tınıstanovun bu lirik-epik əsərdəki hadisələri sırayla verməsinin məqsədi oxuculara Canılın yaşadığı dövrü ardıcılıqla anlatmaq istəməsidir: ilkin xoşbəxt, əmin-amanlıq, birlik, bərabərlik içində yaşadıkları dövr; ikinci Çin əsarəti və zülmünün hakim olduğu dövr. Tınıstanov əslində bu iki zamanı simvolik mənada istifadə etmişdir. İlkin dövr ilə qırğız xalqının Sovet işğalından öncəki xoşbəxt, müstəqil, azad günlərini, ikinci dövr ilə isə Sovet işğalını, müstəqilliyin itirilməsini göstərməyə çalışmışdır.

Bir sıra tədqiqatçılar tərəfindən bu mənzumənin ideologiyası ilə bağlı ziddiyyətli fikirlər də vardır. Məsələn, Kaçkınbay Artıkbayev şairin “Canıl Mırza” adlı poemasında yeni zamana, Sovet rejiminə qarşı tərs bir ideologiyanın olmadığını bildirmiş (Артыкбаев, 2004: 124), Abdıldacan Akmataliyev isə Qasım Tınıstanovun bəzi şeirlərində və “Canıl Mırza”da üstüörtülü fikirlərin, mətinəlti mənaların olduğunu, keçmiş günlərin göylərə yüksəldilərək həsrətlə anılmasını vurğulamışdır. Salıcan Cigitov da öz növbə-

sində: “Tınıstanov mənzuməsinin bəzi misralarında zamanın geri qaytarıla bilməməsinə, itirilməsinə hiss etdiyi ağrını, acını, o günlərə duyduğu həsrəti hayqırmışdır” deyər fikir bildirmişdir (Жигитов, 2002: 54).

Qasım Tınıstanovun əsərləri 1920-ci illərdən başlayaraq 1990-cı illərin sonlarına qədər ədəbiyyatda mübahisə mövzusu olmuş, “Canıl Mirza” adlı poeması da proletar ənənəyə uyğunlaşmaması, feodalizm ideologiyasını əks etdirməsi səbəbiylə zamanının tənqid hədəfinə çevrilmişdir. Xüsusilə də qazax-qırğız türklərinin bir araya gələrək “Alaş”ın bayrağı altında birləşdiyini, keçmiş günlərin ağılasığmaz bir gözəllikdə olduğunu ifadə edən dərin mənalı misralar diqqəti cəlb etməkdədir. Tınıstanovun əsərləri haqqında yazılan tənqidi fikirlərin əsas səbəbi adı keçən “Alaş” kəliməsindən dolayı onun “Alaş Ordoçu”, milliyətçi olduğunun düşünülməsidir.

Nəticə

Yazıçı, şair Qasım Tınıstanov “Canıl Mirza” poemasında baş qəhrəmanı tarixi bir şəxsiyyət kimi göstərməyə çalışmışdır. Noyqut boyunun liderinin xalqının, yurdunun müstəqilliyi, hüuru üçün göstərdiyi qəhrəmanlıq mücadiləsi ilə yanaşı sevgisi, aşıqlığı, çəkdiyi həsrət və peşmanlıq duyğusu əsərdə geniş bir şəkildə təsvir edilmişdir. Canıl Mirza hər şeydən öncə öz azadlığına bağlı, heç kimə boyun əyməyən, sözündən dönməyən qərarlı, məğlub etdiyəndə qalibiyyətdən zövq alan, məğlub olduğunda əzilmədən, qarşılaşdığı bütün çətinliklərə dözə bilən bir qəhrəmandır. Onun qəhrəmanlığı “dişi aslan” ifadəsiylə dilə gətirilir və aslanı məğlub etməsi qəhrəmanlıq adını qazanmasında böyük bir rol oynayır. Yay tutub ox atan Canılın qəhrəmanlığında qüvvəti və cəsarətiylə yanaşı atının və silahlarının da təsiri vardır. Şücaəti və ədaləti ilə bütün boyun inamını qazanan Canılın qəhrəmanlığını eşidən düşmənlər onu əsir almağa çalışırlar. Əsir düşmək onun üçün ölümə bərabərdir. Bundan dolayı köç zamanı Canıl Mirza da öz vətəninə, obasına, xalqının yanına qaçır. Amma təəssüf ki qarşılaşdığı mənzərə xoş olmur. Çinlilər tərəfindən talan edilən, işğal edilən yurdunu gördüyündə xəyal qırığı yaşayır. Çarəsizcəsinə nə edəcəyini bilməyən baş qəhrəman öz əlləri ilə öldürüb sonradan peşman olduğu sevdiyi insan Tülkünün məzarı başında can verərək özünü öldürür.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

- Artıkbayev, K. (2014). XX. Yüzyıl Kırgız Edebiyatı Tarihi, çev: Mayramgül Dıykanbayeva. Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi, Fatih Ekici, sayı: 3/1 Türkiye: 416-422.
- Aşnin, F.D., Alpatov, V.M. ve Nasilov, D.M. (2016). Mahvedilmiş Türkoloji. İstanbul: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Айтмамбетов, Д. (1967). Культура Киргизского Народа Во Второй Половине XIX и Начале XX Века. Фрунзе, Илим, АН Кир. ССР.
- Buran, A. (2008). Kırgızistan'da Sovyet Rus Katliamı ve Cengiz Aytmatov. Türk Edebiyatı Dergisi, Ağustos. İstanbul: Kelebek Matbaacılık.
- Cigitov, S. (2005). Kasım Tınıstanov 1901-1938, çev: Kamal Göz. Türk Yurdu, Ağustos, Ankara.
- Hañça, B. (2012). Canıl Mirza Destanında Kahraman Tipolojisi Açısından Kadın. Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi / Journal of Turkish World Studies, XII/2, s.499-512.
- Hayit, B. (1971). Türkistan'da Öldürülen Türk Şairleri. Ankara: Kardeş Matbaası.
- Karasayev, H. (2012). Kasım Tınıstanov üzerine. Bizim Külliye, №53, TDV Yayın Matbaacılık və Tic.İşletmesi, ISSN:1302-3500, Ankara.
- Kaya, Doğan (2015). Kırgız Destanları. Ankara: Salkımsöğüt Yayınları.
- Küçükmehtetoğlu, Ö. (2012). Büyük Dilçi Kasım Tınıstanov. Bizim Külliye, №53, TDV Yayın Matbaacılık və Tic.İşletmesi, ISSN:1302-3500, Ankara.
- Maksutova, S. (2012). Kasım Tınıstanov, çev: Güldana Murzakulova. Bizim Külliye, №53, TDV Yayın Matbaacılık və Tic.İşletmesi, ISSN:1302-3500, Ankara.
- Söylemez, O. (2009). Çağdaş Kırgız Hikâyeleri Antolojisi. Erzurum: Salkımsöğüt.
- Yılmaz, M. (2008). Kırgız Kahramanlık Çağı. Turkish St Turkish Studies, Volume ¾, s.984-1000.
- Акматалиев А. (2002). Касым Тыныстанов Кыргыз Адабиятынын Тарыхы VI том, Бишкек.
- Артыкбаев, К. (2004). XX Кылымдагы Кыргыз Адабиятынын Тарыхы (XX эср қırғыз әдәбиyyатынын тарихи). ТАСС, СЧК, Кыргыз Республикасынын Билим Жана Маданият Министрлиги, Бишкек: Тач.
- Бектенов, З. (1996). Замандаштарым жөнүндө эскерүү: Адабий эскерүүлөр (Воспоминание о современниках). Бишкек: Плюс.
- Бектенов, З. ve Эркебаев, А. (1991). Тыныстан улуу Касым: Адабий чыгармалар (литературные произведения). Бишкек: Адабият.
- Бектенов, А., Эркебаев, А., Бирмурзаев, А. (1991). Касым Тыныстан Уулу: Адабий чыгармалар. Бишкек: Адабият.
- Гулдесте, К. (2001). Касым Ырларынын Жыйнагы (Сборник стихов Касыма). Бишкек: Qırğızistan Milli Dövlət Universiteti.
- Джаныбеков, Ч. (2003). Касым Тыныстанов: жизнь и творчество. Бишкек: Бийиктик.
- Жаныбеков, Ч. (2006). Касым Тыныстан Уулу - маданий курулуш жолбашчысы. Бишкек: Бийиктик.
- Жолдошева, А. Д. (2012) “Кыргыз Адабиятынын Маселелери”, Чынгыз Айтматов Атындагы Тил

Жана Адабият Институту, Бишкек,

Жигитов, С. (1996). Касым Тыныстанов. Бишкек: Кыргыз Адабияты.

Жигитов, С. və Осмонов, А. (2002). Кыргыз Адабиятынын Тарыхы, VI том. Бишкек.

Станалиев, С. (2001). Касым Тыныстанов Чагылгандын Көз Жашы Роман. Бишкек: Мамлекеттик тил жана энциклопедия борбору.

Сыдыкова, К. (1989). Касым Тыныстан Уулу. Кыргызстан Маданияты №3, Бишкек, 19 Осак.

Тыныстан, К. (1991). Литературные произведения. Бишкек: Адабият.

Тыныстанов, К. (1924). Тандалган Чыгармалар. Жаш Кайрат, No 1-2, 3-4 mart, aprel, Ташкент.

Тыныстанов, К. (2004). Капастан Чыккан Ырлар, haz: Омор Сооронов. Бишкек: Учкун.

XÜLASƏ

Qasım Tınıstanovun “Canıl Mırza” poemasında qəhrəmanlıq motivi

Qasım Tınıstanov şifahi xalq ədəbiyyatında geniş yayılan Canıl Mırza ilə bağlı rəvayətlərdən, əfsanələrdən, dastanlardan yola çıxaraq məşhur “Canıl Mırza” adlı poemasını ustalıqla qələmə almışdır. Qırğız ədəbiyyatında “Canıl Mırza” adlı qəhrəmanlıq dastanının bir çox variantları vardır. Lakin Qasım Tınıstanovun yazdığı poema digər “Canıl Mırza” eposlarından fərqlidir. Canılın dildən-dilə dolaşan qəhrəmanlığı, Tülkünü sevməsi və öldürməsi, xalqının müstəqilliyi uğrunda göstərdiyi şücaət və hünər, Canıl, Tülkü, Üçükö kimi dastanın baş qəhrəmanları bütün “Canıl Mırza” variantlarında eynilik təşkil edir. Tınıstanov bu ortaq mühtəvanın əsas məzmununu alaraq hadisələrə başqa mövzular da əlavə etmişdir. O, keçmiş zamanı öz dövrünün gündəlik problemləriylə əlaqələndirmişdir. Hətta poemaya Alaş Ordanı qatması da buna nümunə olaraq göstərilə bilər. Ancaq Qasım Tınıstanovun bu əlavəsi yaşadığı dövrün siyasi anlayışına uyğun gəlmədiyindən dolayı yanlış anlaşılmalara yol açmışdır. Eyni zamanda yazıçı poemasında qırğız şifahi xalq ədəbiyyatı nümunələrinə də müraciət etmişdir. Tınıstanovun “Canıl Mırza” əsərini digər variantlardan ayıran bir başqa xüsusiyyət də mənzuməsində sosializm qayəsi ilə şeir yazma ənənəsindən uzaqlaşmasıdır.

Açar sözlər: poema, milliyyətçilik, qəhrəmanlıq, “Canıl Mırza”

SUMMARY

The motive of nationalism in Kasym Tynystanov's poem “Canil Myrza”

Kasym Tynystanov wrote his famous poem of “Canil Myrza” spreading in the folk literature about the hero girl - Canil Myrza regarding with legends, eposes with skillfully. Kyrgyz literature has many options for the heroic epic named “Canil Myrza”. But Kasym Tynystanov's poem is different from the other “Canil Myrza” eposes. Canil's heroic deeds of the soul, her love to Tulku and killing him, the heroism and courage shown for independence of people, the main heroes of the epic, such as Canil, Tulku, Ucuko are the same in all the versions of “Canil Myrza”. Tynystanov added the main content of this joint article and added other topics to the events. He linked the past to the daily problems of his era. Even add Alash Orda to his poem can be shown as an example for this. However, this addendum of Kasym Tynystanov led to misinterpretations because it did not comply to the political conception of his time. At the same time, the writer also addressed the example of the Kyrgyz oral folk literature in his poem. Another feature that separates Tynystanov's “Canil Myrza” from other versions is his departure from the tradition of writing poems by socialism.

Keywords: poem, nationalism, heroism, “Canil Myrza”

РЕЗЮМЕ

Мотив героизма в поэме Гасыма Тыныстанова «Джаныл Мырза»

В поэме «Джаныл Мырза» мастерски был изображен широко известный в устном народном творчестве образ Джаныла Мырзы, созданный Гасымом Тыныстановым под влиянием легенд, преданий, эпосов о ней. В киргизской литературе есть множество вариантов героического эпоса «Джаныл Мырза». Однако поэма Гасыма Тыныстанова отличается от других эпосов о ней. Известная в народе храбрость, любовь к Тюлькю и убийство его, тема отваги и героизма Джаныл за независимость народа, а также главные герои эпоса Джаныл, Тюлькю, Ючюкье встречаются во всех вариантах «Джаныл Мырзы». Не нарушив этой общности основного содержания, Тыныстанов дополнил события и другими темами. Он связал события прошлых времен с современностью. Примером может послужить то, как он показал в поэме Алаша Орду. Однако внесенные дополнения не соответствовали идеалам текущей политики, что послужило поводом для разночтений. Одновременно писатель обратился в своей поэме образцам киргизского устного народного творчества. Отличительной чертой произведения Тыныстанова «Джаныл Мырза» является еще и то, что в нем он отдаляется от традиции создания поэмы в соответствии с целями социализма.

Ключевые слова: поэма, национализм, героизм, «Джаныл Мырза»

Rəyçi: f.e.d. F. Ağayeva